

СЕМІОТИЧНА ПРИРОДА ОБРАЗНОГО СВІТУ В ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ “ТАЄМНИЙ ДАР”

Образний світ поезії Лесі Українки, насаженої орієнтальною міфологією, приваблює насамперед можливістю відчитування семіотичної конструкції твору. Художня своєрідність знаків у поезії “Таємний дар” націлює на глибинну інтерпретацію їхньої значеннєвої складової, аналіз позначуваних понять і механізму їх функціонування в цілісності твору.

Добре відомо, що орієнтальні міфологічні образи, що увійшли до художнього світу Лесі Українки, відіграють унікальну роль у ньому, адже авторка, творчо використовуючи східну символіку, намагалася і зберегти первісну морально-етичну семантику цих образів, і по-своєму проартикулювати їх – суголосно з власним світовідчуттям. “Схід вона опрацювала з найвищою духовно-інтелектуальною напругою”, – зазначає Т.Маленька [5, 43].

Загалом інтерпретувати східні мотиви в творчості Лесі Українки бралися свого часу і Є. Кагаров, і І. Романченко, і О. Дун, а так само П. Одарченко, І. Бетко, Т. Лебединська, В.Шаян, В.Скуратівський, О.Огнева, уже згадана вище Т.Маленька, китайські дослідники Ге Бацюань та Чжу Хун. Усі ці спроби задекларували багатогранність письменницької спадщини Лесі Українки в цілому та її творів на орієнтальну тематику зокрема. Але варто наголосити, що окремі модуси в творчості Лесі Українки залишаються малодослідженими. Отже, проблема орієнтальної міфогенези в письменницькому доробку Лесі Українки потребує докладнішого вивчення, особливо в контексті сучасної гуманітаристики [див.:3], що рефлексує над “відповідальністю перед нескінченним минулим” [2]. З цього погляду кожне наближення до феномену Лесі Українки – це не лише спроба добачити ще якусь грань її творчої самобутності, не лише намагання розтаємничити ще один письменницький код, а й зрозуміти пульс теперішньої доби, де серце генія живить цілий “транс’європейський ...культурний материк” [3, 11].

У запропонованому дослідженні звернемося до поезії Лесі Українки “Таємний дар”, аби вказати якраз на єгипетський модус у творчому доробку письменниці та виявити своєрідність комунікації в цьому художньому мікросвіті, “зрозуміти, сприйняти, прийняти твір”, як наполягав Р.Барт, “у всій повноті ...символічної природи” [1, 413].

Поезія Лесі Українки “Таємний дар” написана у березні 1910 року під час перебування письменниці у Гелуані. Вірш віддзеркалює інтелектуальну рецепцію авторки єгипетської культури і, зокрема, багатой міфології Близького Сходу. Письменниця використовувала міфологічні образи Стародавнього Єгипту, наповнюючи їх максимально актуальними барвами й глибинним підтекстом.

Художня структура поезії базується на взаємодії різних типів знаків. Це стосується, насамперед, архетипної сюжетної моделі народження божественної дитини, а саме Нілу, який, за віруваннями єгиптян, дав життя людям, що оселилися на його берегах. Основна семіотична конструкція поезії витворена знаками-символами, котрі є наскрізними в усьому просторі твору.

Уже саму вказівку на Єгипет, його персоніфікацію, за визначенням Н.Малютіної, можна вважати “символічним знаком артистичного типу сприйняття” [5, 113]. Той Єгипет, який звела у своєму художньому світі письменниця, „плакати довго не вміє”, і ці слова створюють особливу композиційну рамку – наприкінці поезії авторка ніби пояснює життєрадісність сонячної країни:

З заздрощів вічну неволю судили боги твоїм дітям,
Я ж у незламную радість озброю народную душу, –
Гніт фараонів, кормига чужинців її не здолає... [8, 197].

Поетичний Єгипет Лесі Українки, переконані, має свій код в цій оповіді. “Сльози” Єгипту лише умивають його, після чого він повертається до “позолоти блискучої в розлогій пустині,/ Та й усміхається знову” [8, 196]. Знакова дихотомія радощів і сліз налаштовує на рецепцію образів Єгипту як утаємничених, неоднорідних:

Плакати довго Єгипет не вміє...

...усміхається знову, – таємні радощі Сфінкса! [8, 196].

Зауважимо, що, відкриваючи лаштунки загадкового Єгипту, Леся Українка згадує про усмішку Сфінкса. За своєрідністю цей літературний штрих співзвучний із “дивною країною” Люїса Керролла, де Аліса перед початком дивовижних пригод зустрічає Чеширського Кота з його фантастичною усмішкою. Знаємо, що значення кішки в єгипетській міфології дуже особливе. У керролівському образі Кота спостерігаємо безперечну алюзію до Сфінкса, здатного висловлюватися загадками. Леся Українка теж наділяє персоніфікований Єгипет таємничістю. Невипадковою є вже хоча б назва поезії – “Таємний дар”, і це також позначає код загадки у вірші. Відомо, що богиня радощів і плачу Баст мала втілення кішки [6,163], а бінарне означення цих явищ якраз і розпочинає досліджуваний текст.

Той факт, що “дитину”-Ніл вітають божественні створіння, також визначаючи його сакральну сутність.

Леся Українка зуміла поєднати картини живої реальності з ірреальністю міфологічною, використовуючи майстерно вибудовану знакову символічну конструкцію. На фресці, створеній поеткою, сміються чорні очі єгиптянок, вкритих у чадри, ласують солодким очеретом діти, наділяє людей водою водонос – і все це у канві міфічності й закодованості. Той самий водонос є своєрідним відображенням Гатор, – що у наступних рядках приносять дари Нілу, – він також офірує дар, без якого неможливе життя.

Весь у червонім іде водонос, – мов жартуючи, дзвонить

Ясним начинням і швидко жадібному люду

Воду холодну. Солодку з важкої баклажки вділяє,

Жартом її приправляє, з усміхом плату бере [8,196].

Очевидно, що знання єгипетської культури і чуйне сприйняття її скарбів спонукало Лесю Українку до спроб інтерпретації оригінальних образів, передусім міфологічних у новому ключі. Так, письменниця звертається до знакового образу Семи єгипетських богинь Доли. В оригінальному прочитанні “Сім Хатхор” (в українському „Сім Гатор”) з’являються як центральні персонажі міфопоетичного твору:

Отже, при тім народженні зібрались премудрі Гатори,

Сім їх було, і несли вони всі для дитини дари [8, 196].

Перехід від сюжету життєвої реальності до міфологічної ірреальності відбувається через „голос таємний”, який приходить у маренні свідомості. Голос промовляє “легенду” і є знаком “переходу” з одного простору до іншого:

В давню давнину, як Ніл народився в пустині,

Мати його положила в розкішну зелену колицку,

Батько з високого неба промінням утішним дивився,

Як його син виростав не по днях – по годинах,

В силу вбирався і ніс тую силу до моря... [8, 196].

Міфологічна картина, створена Лесею Українкою, є по суті космогонічною, тобто пов’язаною з походженням світу. Слід зауважити, що тільки культурно розвинуті народи мали в своїй міфології космогонічну складову. Зазвичай, креативні мотиви і ідеї розвитку існують в космогонічному міфі у нерозривній сполуці, яка репрезентує або героя-деміурга, або творення світу з хаосу, темряви, води, всесвітнього яйця і под. [6,12]. Космогонічний міф займає чи не найголовнішу нішу в міфологічній історії Єгипту, і очевидно, що письменниця вивіряє кожну деталь і знак, у яких закладає коди поетичного тексту.

Перша Гатора дає Нілу “ситую землю в обладу” [8,196]. Число “1” позначає цілісність, єдність. Те, що для початку Леся Українка обрала „землю”, стихію єгипетського бога Геба, дуже знаково: саме з Геба, за міфологією Давнього Єгипту, вийшов великий Ніл.

Геб, до речі, єдиний з усіх богів землі у світових міфологіях, що має людське втілення. Отже, поетка від початку ретельно впорядковує свою міфосистему. І першість землі в дарах Гатор, можливо, ще й асоціює важливість для людей землі-матері, землі-Батьківщини.

Наступний дар Гатор у вірші – “три жнива на рік” [8,196]. Число “3” саме по собі є сакральним числом довершеності, це основна константа міфологічного макрокосму. Тому побажання трьох жнив можна вважати своєрідним міфічним топосом.

Третя Гатора обіцяє Нілу ласку могутнього Ра [8, 197], і підкресленість цього дару числом “3” ще раз підсилює вже застосований символічний прийом.

Четверта Гатора протягує Нілу “пальмовий щит проти Сета” [8, 197], адже Сет – це абсолютне зло. Число „4” означає стійкість і постійність, недарма воно актуалізується в тих геометричних фігурах, що мають яскраво виражене медитативне й захисне значення (приміром, мандала, хрест і под.). Щит, подарований Гаторою, Леся Українка робить пальмовим не випадково. Пальма мала дуже високу цінність через свою надзвичайну корисність. Вона вважалась священною, а бог Сонця Ассур часто зображався над її верховіттям (assur – букв. ”наділений життєвою силою”). Єгиптяни клали пальмову віть на саркофаги й мумії. “Пальма першості” і зелена пальма раю наприкінці життя є відомими екзистентами як східної, так і західної міфології. Слід зауважити, що в Єгипті “володаркою пальми” була Хатхор, а саме вона була в міфологічному уявленні Давнього Єгипту володаркою небес, землі і потойбіччя. Пальма як символ була предметом міркування барона фон Гоберга, котрому належить вислів про те, що “...пальма не уникає покладеної на неї ваги. Перемога залишається за нею і приносить солодкі плоди” [9, 635]. Тому щит, дарований на захист від Сета, й епітети в образі Сета влучно пояснюють важливість дару Гатор – насправді це провісник “бури”, “урагану”, “повстання”.

П’ята Гатора “мовчазно папірус, і лотос, і камінь поклала” [8,197]. Оскільки символіка числа “5” в орієнтальному міфологічному розумінні найсвітліша й стосується найцінніших предметів для людства, то дар п’ятої гатори – духовний, мистецький – виокремлений Лесею Українкою не випадково. У давніх єгиптян квітка лотосу шанувувалася на рівні із сонцем, тому лотос жив тим самим життям, що й денне світило, розкриваючись на самому сході і закриваючи пелюстки із заходом. Саме з квітки лотосу постав бог Ра [6,422]. Головне значення цього міфопоетичного символу креативна сила.

Крім того, лотос в орієнтальній міфології насамперед ототожнюють зі смертю й воскресінням для вічного життя. В Давньому Єгипті відомі зображення лотосу у сполученні з іншими сакральними символами. З лотосом, подібно до Нілу, на берегах якого він ріс, була пов’язана плідність і благополуччя врожаю, а також сонце, як джерело воскресіння. На зображеннях пізнішого періоду на квітці лотосу зустрічається трон Ра або Ізиди, Нефтіди (“володарка домівки” й сестра Ізиди) чи Осіріса. Безумовно, це контамінація первинної семи з уявленням про божественне й благодатне походження царської влади. Відомо також, що як емблему Верхнього Єгипту лотос протиставляли папірусу – емблемі Нижнього Єгипту [7, 71]. В деяких варіантах єгипетського космогонічного міфу сонячна дитина, що освітила землю, котра перебувала в темряві, виходить саме з пелюсток розкритої квітки лотосу. Зображення дитини, яка сидить у центрі лотосу, зображали майже до римської епохи.

В поезії „Таємний дар” пошепки шоста гатора Нілу дає обіцянку вічності його таємниць:

Шоста шепнула: “Ніхто не вгадає твоїх таємниць” [8, 197].

Прикінцеві рядки тексту – абсолютно інакші за настроєм та смисловими акцентами. Слова останньої Гатори виокремлюються у смисловій структурі тієї знакової конструкції, в якій фігурує код “дарування”. Останній дар – пророцтво, воно промовляється крізь сльози. Координація ядра знакової конструкції, яка має за узагальнюючий елемент функцію принесення дарів, зеунута у бік експлікації одного культурного виміру – українського, на єгипетський. У контексті одного символічного знаку – пророцтва, повторюються відношення у рамках знакової дихотомії “сльози – радість”. Плач реалізує код болю і переживання за долю країни, під “незламною радістю” мається на увазі патріотизм в його первинному, не затертому

ідейно-фанатичному значенні, патріотизм від patria – Батьківщина. Відданість рідній країні не має нічого спільного з кривавими повстаннями, насильством і зневаженням духовних цінностей. Завершення поезії гарячою певністю у нездоланності у вирі негод є своєрідним “символом віри” – характерний знак не лише довершеної міфосистеми, а й художньої манери Лесі Українки загалом.

Ідея написання власних творів на міфологічній основі надихала багатьох митців слова. Безумовно, такі спроби потребують не тільки (і не стільки) фундаментальної обізнаності в міфосистемах, а передусім особливого хисту, камертонної чуйності до енергетики міфологічних екзистентів, знаків. Осягнути сталий, монументальний образ, сформований тисячі років тому, дати йому ще одне життя – вже в літературі зовсім іншого кшталту – це і було тим завданням, що на нього зважилася Леся Українка в поезії “Тасмний дар”.

Художня фантазія письменниці створила геніальні комбінації символів, рельєфно окреслила характери й предмети, реальні та віртуальні знаки – еквіваленти містичного й міфологічного, по-новому відтворила єгипетську культурну спадщину. Однак Леся Українка використала єгипетські образи не в якості екзотичних декорацій. Авторка інстальовала орієнтальний міф у поезію і не за традиційною схемою, а органічно вмістила його в індивідуальну мистецьку картину світу. Оскільки ж Леся Українка перша з українських письменників спробувала створити довершену модель міфологічної орієнтальної поезії, її “Тасмний дар” став у розкішним даром усій українській літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Дроздовський Д. Notre Dame d'Ukraine, або Собор і Шпиль у конфлікті міражів//http://www.vsesvitjournal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=329&Itemid=41
3. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. — К.: Факт, 2007. — 640 с.
4. Маленька Т.: Орієнтальна поезія Лесі Українки: від романтизму до модернізму// Леся Українка і родина Косачів в контексті української і світової культури: Науковий збірник. Видавництво «Волинська обласна друкарня». – Луцьк: Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2001. – С.41-44.
5. Малютіна Н. Поетика семіозису в драматичній поемі Лесі Українки «У пущі»// Леся Українка і сучасність: Збірка наукових праць. . – Луцьк: Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2004. – Том 1. – 460 с.
6. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. / Гл. ред. С.А.Токарев. – М.: НИ “Большая Российская энциклопедия”, 2000. – Т.1. А-К. – 672 с.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: В 2 т. / Гл. ред. С.А.Токарев. – М.: НИ “Большая Российская энциклопедия”, 2000. – Т.2. К-Я. – 720 с.
8. Українка Леся. Лірика. Драма. – К.: Дніпро, 1989. – 419 с.
9. Энциклопедический словарь символов / Авт.-сост. Н.А.Истомина. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2003. – 1056 с.